

KOLMAS METSÄSTYS

JUHA PARTANEN

Minulla on tuolla Vihdissä aivan erinomaisia naapureita, jotka joskus kysyvät, mitä minä tutkin. Nämä ovat noloja tilanteita. Kun esimerkiksi sanon – yrittäen olla lyhyt ja ytimekäs –, että tutkin alkoholin käyttöä yleensä ja olen päätenyt siihen, että juomisessa on olennaista kaksi asiaa – sen seurallisuus ja se, että alkoholista tulee humalaa –, niin aika triviaalilta se kuulostaa. Kaikkihan tämän tietävät. Eivätkä lisäselittelyt paljoakaan paranna asiaa. Jossain vaiheessa kuulijoiden mielenkiinto katkeaa.

Hankaluus – nolouden lähde – on siinä, että tutkimus kulkee tieteen diskurssien varassa. Oli tutkimuksen aihe mikä hyvänsä, tärkeintä sen käsittelyssä on ankkuroida näkökulmat ja tarkastelut tieteenaloihin, tutkimusperinteisiin, toisille tutkijoille tuttuihin ajatuskehikoihin. Tämä on välttämätöntä, jotta työtä ylipäänsä pidettäisiin tieteellisenä tutkimuksena ja jotta muut tutkijat kiinnostuisivat siitä ja ymmärtäisivät sitä. Muiden ihmisten kiinnostus ja ymmärrys on sivuseikka.

Tilanteen voi rinnastaa siihen, miten asiat etenevät valtion ja kuntien hallinnossa. Siinä on ratkaisevaa se, miten pystytään järjestämään työnjako ja valtuuksien rajaaminen eri hallinnonhaarojen ja hallintokuntien välillä. Näissä mitteloissa itse asia – kuten vaikka alkoholiongelmien huolto tai asumisongelmien hoitaminen – tuppaa repeytymään riekaleiksi ja siitä jää lopulta vähän käteen.

Mutta tutkimuksella, etenkin yhteiskunnallisten asioiden tutkimuksella, on joka tapauk-

ssa lähtökohtansa ja kohteensa tutkimuksen ulkopuolisessa maailmassa. Tällä kertaa tutkimukseni lähtökohtana ja aiheena on ollut alkoholi ja sen käytön aiheuttamat ongelmat Kenian kaltaisessa kehitysmaassa. Näistä asioista käytiin jonkin verran keskustelua 1980-luvun alkupuolella. Aktiivisia olivat etenkin Maailman terveysjärjestö (WHO) ja pohjoismaiset raittiusliikkeet.

Itselleni oli selvää, alusta lähtien, että kyseessä ei ole mikään ensimmäisen suuruusluokan yhteiskunnallinen ongelma. Kehitysmaiden alkoholiongelmien eivät ole saaneet tällaisessa julkisuudessa eivätkä muuallakaan kovin paljon huomiota osakseen. Paikan päällä Keniassa kävi hyvin pian ilmi, että suunnilleen samoin on laita kenialaisten suhteen. Varsin harvat tapaamani ihmiset kantivat erityistä huolta maan alkoholiongelmista, ja käsitykset niiden laajuudesta ja luonteesta eivät olleet kovin täsmällisiä.

*

Tutkimuksen edetessä kuva asioista tarkentui. Tutkimukseni alkoholipoliittiset tulokset voitiivistaa seuraaviin kohtiin:

1) Verraten varmasti voidaan sanoa, että valtaosa, yli 80 prosenttia, alkoholin kokonaiskulutuksesta Keniassa ja muissakin mustan Afrikan maissa on ns. tilastoimatonta kulutusta. Kyseessä ovat perinteiset afrikkalaiset ”sakeat” oluet ja viinit sekä kotitekoiset tislattut juomat. Tästä seuraa, että kun pelkästään tilastojen perusteella päätellään, että alkoholinkulutus on nopeasti kasvanut, kyseessä on suurelta osalta näköharha.

2) Länsimaisista, teollisesti valmistetuista

juomista etenkin pullotettu olut nauttii suurta suosiota. Panimoteollisuus, joka Keniassa on de facto valtiollinen monopoli, on kansallinen ylpeydenaihe ja tärkeä valtion verotulojen lähde. Oluen kulutus on laajentunut ja markkinat ovat periaatteessa rajattomat, mutta ostovoiman puuttuminen jarruttaa tehokkaasti kysynnän kasvua.

3) Perinteiset afrikkalaiset juomat ja kotipolttot ovat monessa suhteessa ongelmallinen asia: verotulot jäävät saamatta, juomien laadusta ei ole takeita ja laatu vaihtelee suuresti. Niiden tuotantoa ja myyntiä on pyritty rajoittamaan, ja kotipolttot on laissa kokonaan kielletty. Siirtomaahallinnolta peritty alkoholilainsäädäntö on kattava: alkoholijuomien tuotantoa ja kauppaa sääntelee lisenssijärjestelmä.

4) Käytännössä tämä järjestelmä ei toimi, huolimatta siitä, että maan presidentti on vakaumuksellinen ja innokas raittiusmies. Valtiokoneistolla ei ole otetta yhteiskunnasta, ja korruptio on hallintoa läpäisevä piirre. Rajoituksia ja kieltoja vastassa ovat liian monien ihmisten toimeentulo ja taloudelliset intressit. Perinteisten juomien valmistus on levinnyt maaseudulta kaupunkien slummialueille, kotipolttot puolestaan kaupungeista maaseudulle. Laiton alkoholijuomien valmistus ja myynti on tärkeä osa talouden ns. informaalista sektoria; se on keskeinen tulonlähde etenkin niille monille naisille, jotka yksinhuoltajina vastaavat perheen toimeentulosta.

5) Juomatavoille on ominaista ”kaikki tai ei mitään”: suuri kertakulutus ja juomisen jatkuminen niin kauan kuin rahat riittävät. Alkoholien käytöstä aiheutuvat ongelmat näyttävän koskevan pikemmin taloutta ja sosiaalisia suhteita kuin käyttäjien terveyttä. Köyhyyden vuoksi juominen aiheuttaa perheille taloudellisia vaikeuksia ja synnyttää ristiriitoja perheenjäsenten kesken jo ennen kuin juojan terveys vaurioituu.

Nämä alkoholipoliittiset tulokset eivät anna aihetta täsmällisiin toimintasuosituksiin. Tutkijan näkökulmasta katsoen olisi tietenkin paikallaan edistää alkoholitutkimusta ja saada Kenian kukoistava panimoteollisuus sen

maksajaksi. Muutoin voi vain todeta, että peruskysymys Kenian kaltaisessa maassa on se, miten suhtautua perinteisiin alkoholijuomiin. Taloudellisesti järkevintä, teknisesti täysin mahdollista ja ravitsemuksen kannalta edullisinta olisi kehittää perinteisten juomien tuotantoa, parantaa ja valvoa niiden laatua. Mutta kenialaiset itse näyttävät haluavan toisin. He pyrkivät siirtymään länsimaisiin juomiin siinä määrin kuin tämä on taloudellisesti mahdollista.

Lisäksi voi todeta, että toimivaa poliittis-hallinnollista koneistoa alkoholiasioiden hoitamiseksi ei ole. Laittomien markkinoiden laajuus estää hintapolitiikan harjoittamisen, ja hallintokoneiston korruptio vie pohjan kontrollitoimilta. Terveyspolitiikassa ei ole paljon sijaa alkoholiongelmiin hoitamiseksi. Sen painopiste on tartuntatautiin torjumisessa ja lapsikuolleisuuden vähentämisessä.

Muut alkoholiasioista kiinnostuneet yhteiskunnalliset voimat ovat marginaalisia vaikuttajia. Kirkkokunnilla ja uskonnollisilla liikkeillä on keskeinen asema yhteiskunnassa, ja naisten panos yhteiskunnan kehitykseen on potentiaalisesti merkittävä. Poliittisten kumousten uhka tosin rajoittaa näiden voimien toimintaa. Raittiusliikkeelle olisi kyllä tilaa ja ehkä kasvualustaakin. Mutta Kenian kaltaisen kehitysmaan nykytilanteessa alkoholiongelmat kietoutuvat niin tiukasti laajempiin taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin, että alkoholiongelmiin nostaminen erityishuomion kohteeksi ei tunnu mielekkäältä. ”Miten me voimme kehottaa ihmisiä olemaan juomatta, kun emme voi antaa heille työtä?”, kuten eräs haastateltavani sanoi.

Ja näiden laajempien taloudellisten ja sosiaalisten ongelmien taustalla hämöttää koko maailman taloudellinen järjestys. Tilanne Keniassa olisi epäilemättä kokonaan toinen, jos me joutuisimme maksamaan kahvikilosta kymmenkertaisesti nykyiseen verrattuna. Näin ei näytä käyvän. Maailman talousjärjestystä pitävät yllä vahvat voimat; vain hullu uhmaa niitä, kuten olemme tänä vuonna nähneet.

Tutkimuksen konkreettiset suositukset, ja mahdollisuudet esittää siihen nojautuen ratkaisuja Kenian alkoholiongelmiin, jäivät siis verraten niukoiksi ja ylimalkaisiksi. Se kuuluu kenties tämäntapaisen yhteiskuntatutkimuksen luonteeseen. Itse voin vain kadehtia – tai kauhistella – sitä, miten itsevarmasti ekonomistit panevat kuntoon vieraiden maiden taloutta ja hallinnon ekspertit remontoivat valtiokoneistoja.

Tutkimusprosessina paneutuminen Kenian alkoholioiloihin ja laajemmin afrikkalaista juomista käsittelevään etnografiseen tutkimukseen on silti ollut monin tavoin jännittävää ja antoisaa.

Ensinnäkin siinä on jotain maagista, kun tutkijan löytämät hajanaiset ja itse asiassa täysin riittämättömät tiedonpalaset vähitellen jäsentyvät, erilaisten tutkimusdiskurssien ohjaamina, jonkinlaiseksi kokonaisuudeksi. Lopputuloksena on maakuvaus, joka alkaa näyttää kattavalta. Vain hyvin tarkasti asioita tuntevat pystyvät panemaan merkille tietämisen aukot ja rajat. Useimpiin lukijoihin tällainen kuvaus näyttää menevän täydestä.

On myös totta, että alkoholi on yhteiskunnallisesti ”läpinäkyvä substanssi”: sen lävitse piirtyvät näkyviin maan olot ja yhteiskunnalliset jännitteet. Köyhyyden ohella Kenian alkoholiongelmiin lyövät leimansa miesten ja naisten väliset ristiriidat sekä perheinstituution hajoaminen. Virkamiesten ja opettajien juomisessa näkyy kehityksen pysähtymisen aiheuttama turhautuminen. ”Wabenzien” eli Mercedes Benzin omistajien elämää ihastelevat ja paheksuvat tarinat kertovat köyhien ja rikkaiden välisestä poliittisesta jännityksestä.

Perinteisen afrikkalaisen alkoholin käytön tarkastelu on myös tarjonnut vertailuperustan alkoholin asemalle nykyisissä länsimaisissa yhteiskunnissa. Tästä näkökulmasta katsoen on ilmeistä, että meidän maailmassamme alkoholi ei ole samalla tavalla yhteiskuntaelämän keskiössä kuin perinteisissä afrikkalaisissa yhteisöissä. Alkoholitalous on kutistunut prosentin parin suuruusluokkaa olevaksi

kansantalouden osaksi; kulutustaso on selvästi alhaisempi kuin esimoderneissa yhteiskunnissa ja laskee edelleen useimmissa teollistuneissa maissa: kunnan ryypääminen sopii huonosti teknistyneen yhteiskunnan elämänmenoon. Alkoholi on marginalisoitunut.

En halua vähätellä meidän alkoholi-ongelmiamme. Alkoholi on oivallinen addiktoitumisen kohde, juomisesta on helppo tulla riippuvaiseksi. Nuorille ihmisille se on vahva aikuistumisen symboli, ja juomisen opettelu tuottaa helposti ylilyöntejä. Perinteinen kollektiivinen miehinen ryypääminen – olen kutsunut sitä ”herooiseksi juomiseksi” – on sitkeä kulttuurinen malli, ainakin täällä Suomessa. Mutta kokonaisuutena katsoen juominen alkaa yhä enemmän näyttää vanhanakaiselta tavalta, jonka merkitykset meidän elämässämme ovat pikemmin symbolisia kuin materiaalisia.

Teorian tasolla afrikkalaisen juomisen tarkastelu on nostanut esiin haasteita yhteiskuntatieteelliselle alkoholitutkimukselle. Kysymys kuuluu: Mitä me voimme oppia afrikkalaisesta juomisesta? Oma vastaukseni on: Juomisessa yhdistyy seurallisuus ja päihtymys; se on sekä sosiaalista että psyykkistä tapahtumista. Tämä näkemys on yhtäältä johtanut minut kritikoimaan usein esitettyä ajatusta ns. integroidusta, ongelmattomasta alkoholin käytöstä. Tämä on mielestäni väärä lähtökohhta. Yksilöiden juominen on useimmiten vailla ongelmia, mutta yhteiskunnallisena ilmiönä alkoholin käyttö on aina perusluonteeltaan ongelmallinen, ambivalentti asia. Kysymys on vain niistä tavoista, joilla yhteiskunta pystyy nämä ongelmat hoitamaan tai häivyttämään näkyvistä. Toisaalta olen päätenyt kritikoimaan nykyistä alkoholitutkimusta sen rajoittumisesta ahtaasti yksilökeskeiseen ja ongelmapainotteiseen näkökulmaan. Nämä haasteet on kohdistettu erityisesti tutkimuskenttää hallitsevan amerikkalaisen tutkimuksen edustajille. Odotan jännittyneenä, tarttuvanko vastaväittäjäni ja hänen kollegansa niihin.

Ehkä kaikkein kiehtovinta tutkimuksen te-

kemisessä on kuitenkin se, että tutkimus poikii uusia ongelmia. Tässä tutkimuksessa olen joutunut erityisesti pohtimaan menneisyyden painolastia ihmisten elämässä ja tämän kään-
töpuolta, yksilöiden ja yhteisöjen vapautta luoda omaa tulevaisuuttaan. Nämä pohdinnat ovat koskeneet perinteiden osuutta Afrikan nykyisessä elämänmuodossa, kehitysmaiden näköaloja, alkoholismien luonnetta ja sitä kysymystä, miksi alkoholista tuli meille länsimaalaisille erityisen ongelmallinen asia parisataa vuotta sitten. Tämänkaltaisiin historian ("historisiteetin") ja vapauden ongelmiin toivon voivani paneutua jatkossa.

*

Palaan lopuksi tämän tilaisuuden luonteeseen. Apu-lehden toimittaja kirjoitti kuvatesaan erästä väitöstilaisuutta (Apu 46/1990): "Väitöstilaisuudet muistuttavat hautajaisia. Sanomalehdissä niistä kerrotaankin kuolinilmoitusten läheisyydessä." Riittien ja seremonioiden strukturalistiselle analyysille tämä saattaisi tarjota antoisan lähtökohdan. Väitöstilaisuus lienee siirtymäriitti, ja jokaisessa siirtymäriitissä haudataan menneisyyttä. Siksi voi myös kysyä: Mitä tässä nyt haudataan? Missä on ruumis?

Omaa kokemustani kelaten esitän, että tämän hautaamistoimituksen kohteena on itse tutkimuksen tekemisen prosessi: tarkoituksena on peittää näkyvistä sen tosiasiallinen luonne. Varmaan on tutkijoita, joiden ajatus leikkaa kuin laser ja kulkee johdonmukaisesti kuin liukuhihnaa pitkin. "Big science" lienee luonut tutkimusyksiköjä, joiden sisäinen työnjako ja koordinaatio lähenevät insinöörien suunnittelemaa ja pyörittämää teollista tuotantoa. Mutta oma kokemukseni tutkimustyön tekemisestä on tyystin toinen. Mielestäni sille on ominaista työn perustavanlaatuinen

sotkuisuus ja hapuilevuus, ja samalla vastuuttomuus ja ilo. Sanoisin jopa niin, että olennaisinta tutkimuksen tekemisessä on osata valehdella ja varastaa. Valehdella asettamalla yksiä käsitteitä toisten sijaan – Umberto Econ määritelmän mukaan merkki on mikä tahansa asia, jonka avulla voidaan valehdella. Varastaa – mutta niin että se, minkä on varastanut, näyttää siltä kuin sen olisi aina omistanut.

"Man began in Africa", sanoi Darwin. Minua on tätä työtä tehdessäni kiehtonut ajatus, että tutkimuksen piirissä ovat säilyneet senkaltaiset toiminnan logiikat, joita meidän kaikkien varhaisimmat esi-isämme sovelsivat saalistaessaan ja keräillessään ravintoa. Puollittain umpimähkäinen, kokemuksen ohjaama etsintä ja hapuilu, yrityksen ja erehdyksen strategiat. Tällaiset toiminnan rakenteet ovat historian kulussa väistyneet määrätietoisien aineellisen tuotannon tieltä, mutta samalla ne ovat siirtyneet symbolisen toiminnan rekisteriin.

Haluan tehdä tähän vielä yhden täsmennyksen. Venäläinen kirjailija Vladimir Solouhin on tyypitellyt erilaisia saalistamisen lajeja. Metsästyksen ohella saalistamista ovat kalastus, 'toinen metsästys', ja sienestäminen, 'kolmas metsästys'. Marjojen poiminta ei kuulu saalistamisen piiriin, sillä siitä puuttuu riski ja yllätyksellisyys. Tutkimus edellyttää kohteiltaan, että ne ovat verraten vakaasti olemassa olevia. Sen vuoksi tutkimus muistuttaa eri saalistamisen lajeista lähinnä sienestämistä, kun taas ns. normaalitiede rinnastuu parhaiten marjojen poimintaan. Epämääräisempien, ja ajassa vilkkaasti liikkuvien, ilmiöiden metsästys ja kalastus jääkööt sovinnolla runoilijoille ja journalisteille. Tutkimuksen on hyvä tietää rajansa.